

то починають “виховувати” випадкові люди, засоби масової інформації тощо.

Отже, чуйність – моральна якість, яка формується у діяльності, справах, вчинках дошкільників і пов’язана насамперед з умінням співрадити, жаліти, емоційно відгукуватись на почуття інших, тримати свою душу відкритою. Чуйність проявляється в особистісних взаєминах, які з віком набувають дедалі більшої значущості у дошкільників.

Зважаючи на означені аспекти, сьогодні не розроблена загальноприйнята теорія чуйності, відповідно не виділені й критерії, згідно з якими можна ідентифікувати й оцінювати рівень її сформованості, зокрема, у старшому дошкільному віці.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1987. – № 1. – С. 8– 14.
2. Кононко О. Л. Душевність, людяність, щирість // Дошкільне виховання, 1997. – № 2. – С. 8–9.
3. Шовкомуд Е. А. Эмоциональная отзывчивость // Советская педагогика. – 1991. – № 3. – С. 79–83.

*Л. М. Федун,
м. Київ*

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНИХ ДОМАГАНЬ СТАРШОКЛАСНИКА

У статті розкривається сутність поняття “професійні домагання старшокласника”, обґрунтовується його структура та розкриваються рівні їх сформованості в сучасних учнів старшої школи.

Ключові слова: професійні домагання, структура, компоненти, рівні сформованості.

Ефективне оволодіння обраною професією та досягнення в ній вершини професіоналізму суттєво залежить від вчасного, усвідомленого й обґрунтованого вибору майбутньої професії дитиною ще у період її навчання в школі. Не піддається також сумніву положення про те, що такий вибір повинен відповідати й узгоджувати інтереси, бажання і можливості особистості та попит на ринку праці на певні професії. Причому такий попит задає певний рівень вимог до спеціаліста, якості його професійної підготовки та сформованості професійно-важливих якостей, що безпосередньо визначає напрями формування професійних домагань сучасної молоді. Тому метою статті є обґрунтування сутності поняття “професійні домагання старшокласника”, його структури та рівнів сформованості в сучасних учнів старшої школи.

Розкриємо сутність поняття “професійні домагання особистості”. Відзначимо, теоретико-методологічне обґрунтування поняття “соціальні й професійні домагання особистості” здійснено в працях К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Г. Костюка, А. Леонтєва, В. Мясищева, С. Рубинштейна, К. Платонова. Вітчизняними дослідниками доведено, що професійні домагання та їх самооцінка є складовими структури самосвідомості особистості, які представляють “Я-образ”

соціального, життєвого й професійного самовизначення суб'єкта. Якраз у площині усвідомлення свого “Я” та ставлення до самого себе перебуває категорія “домагання”, завдяки якій розкриваються можливості пояснення цілеспрямованості особистості, механізмів її активності (мотиви, бажання, потяги, прагнення, проекти, плани, змісти, прогнозування й ін.) у досягненні певного в різних видах діяльності соціально-професійного статусу тощо [1; 2; 3].

Протягом останніх років увага українських науковців зосереджена переважно на дослідженнях домагань особистості (особистісних, соціальних, професійних) у межах категорії “Я-образ” і таких його компонентів, як самоповага, самооцінка, саморегуляція, дихотомія “Я-реальне” та “Я-ідеальне”. Вітчизняні дослідники (І. Бех, Т. Титаренко) наголошують на необхідності вивчення домагань особистості у взаємозв'язку з емоційною сферою (мотиваційна складова), самооцінкою (пізнавальна складова), які формують і проявляються в діяльності (діяльнісна складова) [2; 3].

Так, зокрема, І. Бех, характеризуючи особливості підліткового віку, доводить, що підліток обирає для себе “еталон дорослого”, через який він сприймає й оцінює себе, але який, однак, не завжди відповідає справжнім його можливостям. В результаті самооцінка підлітка часто коливається, вона нестійка і переважно неадекватна. Підліток або недооцінює, або, навпаки, переоцінює себе: рівень його домагань часто не відповідає рівню фактичних досягнень. Поведінка, яка регулюється подібною самооцінкою, може призвести до конфлікту з оточуючими [2, с. 119].

Звичайно, окреслені вище положення ґрунтуються на дослідженнях відомих вчених у галузі психології розвитку особистості і, передусім, у дослідженнях проблем життєвого шляху особистості (К. Абульханова-Славська, О. Брушлінський), найважливішою умовою якого є життєва перспектива як образ бажаного та усвідомлюваного можливого майбутнього життя. На думку, зокрема, К. Абульханової-Славської, така перспектива дає людині можливість організувати власне життя, планувати та реалізувати його. Якраз домагання особистості спонукають її до здійснення саме тієї діяльності, яка відповідає цим домаганням. Крім того, на думку вченої, домагання – це більш узагальнений механізм особистості, ніж її мотиви, і різниця між мотивацією та домаганнями полягає в тому, що коли змістом мотивації є те, на що спрямовані потреби (тобто їх предметна спрямованість), то домагання виражають ціннісну характеристику і самого суб'єкта, і його життя, відповідають його сенсові [1].

Отже, рівень домагань особистості виконує дві основні функції – спонукальну і оцінну. Оцінна функція виступає як критерій вибору, тобто тим еталоном, на який орієнтується особистість. Сутність спонукальної функції полягає також в тому, що оцінені професійні домагання старшокласника стають мотивом для вибору напряму і способу його орієнтації в професійному світі. Тому в такій якості вони є мотивуючим фактором, який спонукає особистість до пошуку адекватних ситуації рішень. Сутність оцінної функції професійних домагань старшокласника полягає тому, що об'єктивно задана потреба професійного самовизначення змушує його замислюватися над питаннями професійної праці людини, порівнювати різні професії між собою, аналізувати їх

специфіку й у такий спосіб виробляти власне оцінне судження про той чи інший вид діяльності. Поряд з цим дитина примірює себе до таких професій, аналізує можливості й розробляє ймовірні шляхи оволодіння нею. Тобто формує власне уявлення про своє “Я-реальне”, яке відповідає чи не відповідає, або ж відповідає лише частково рівню тих вимог, які висуває професія до фахівця.

Як мотив, професійні домагання учня старшої школи спонукають до процесу пошуку рішень і вибору однієї з можливих альтернатив. У старшому шкільному віці цей процес має таку, на нашу думку, послідовність. На початковому етапі під впливом середовища, навчання й особистого досвіду у старшокласника формується рівень професійних домагань, тобто рівень і значущість майбутніх професійних досягнень, до яких він прагне. Згодом, у процесі наближення завершального етапу навчання у старшій школі формулюються кілька альтернативних рішень, виконання яких забезпечить досягнення бажаного результату, які порівнюються зі сформованим рівнем домагань. У процесі прирівнювання таких альтернатив виникає “напруга домагань” під впливом суттєвої їх розбіжності або тотожності. Їх узгодження, прийняття або відхилення і виступає мотивом активності старшокласника й спонукає його до внутрішньої роботи над собою (пошук додаткових альтернатив, стратегія і тактика самовдосконалення, програма підвищення рівня навчальних досягнень тощо).

Таким чином, професійне майбутнє у формі професійних домагань, яке старшокласник уявляє як потенційно можливе, як перспективу професійного зростання, виконує функції узагальнення досягнутого рівня та регуляції активності як суб'єкта діяльності. Варто також відзначити, що вибір майбутньої професії, основу якого складають обґрунтовані, дієві та адекватні професійні домагання особистості, залежить від зовнішніх (специфіка профільного навчання, близьке соціальне оточення тощо) та внутрішніх факторів (загальні та індивідуальні здібності, рівень навчальних досягнень, сформованість професійно-важливих якостей тощо). Тому можна з упевненістю стверджувати, що сформованість професійних домагань є необхідною передумовою усвідомленого та обґрунтованого професійного самовизначення особистості.

Обґрунтування сутності поняття “професійні домагання старшокласника” і визначення його структури дало змогу визначити рівні сформованості цього динамічного утворення особистості у старшому шкільному віці:

– високий рівень домагань старшокласника поєднується з адекватною самооцінкою, які спонукають до активності у видах діяльності, пов'язаних з майбутньою професією; в учнів цієї групи сформовані професійні інтереси та наміри, розроблена програма дій на близьку та далеку перспективу; старшокласники впевнені у власних можливостях, тому готові до вирішення проблем і здатні впливати на власне життя; свою активність вони спрямовують на те, щоб контролювати ситуацію і підпорядковувати її залежно від своїх цілей; активність, вимогливість, відповідальність та прагнення до самоствердження головні особливості старшокласників з високим рівнем сформованості адекватних і реалістичних професійних домагань;

– середній рівень професійних домагань властивий старшокласниками, які

адекватно оцінюють себе, проте їх активність перебуває у межах вирішення заданих із зовні проблем; не зважаючи на сформовані професійні інтереси, учні цієї групи планують власну активність лише у межах близької перспективи (навчання у вузі, відвідування підготовчих курсів та ін.); вони налаштовані на успіх, тому, в разі потреби, вони ситуативно проявляють самовимогливість, відповідальність та прагнення до самоствердження; професійні домагання старшокласника адекватні й реалістичні, проте не дієві;

– низький рівень професійних домагань старшокласника тісно переплітається з неадекватною самооцінкою (завищеною або заниженою), тому власну пасивність вони пояснюють зовнішніми (звинувачують оточуючих, зміст діяльності, форми її організації тощо) та внутрішніми (це не перебуває у межах професійних інтересів, у майбутньому це непотрібно та ін.) причинами; учні цієї групи не мають чітко сформованих професійних інтересів та намірів; часова перспектива не структурована; низькі навчальні досягнення, нестійкі до зовнішнього впливу, можуть бути налаштовані на майбутній професійний успіх, проте ближні цілі і слабкість перед невдачею формують у них пасивність і невимогливість до себе.

Отже, професійні домагання особистості традиційно визначають: як рівень складності, досягнення якого є загальною метою серії майбутніх дій; як мету наступної дії, котра формується в результаті переживання успіху або невдачі від попередніх дій; як бажаний рівень самооцінки особистості; як комплекс вимог, очікувань, бажань, надій особистості щодо свого життя, свого майбутнього; як цілеутворювальна складова особистості, яка фіксує складність перешкод на шляху досягнення певного рівня мети. У старшому шкільному віці професійні домагання є динамічним особистісним утворенням, яке характеризує його прагнення і напрям майбутньої активності у досягненні результату певного рівня складності в процесі професійного самовизначення.

Література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. – К. : Либідь – Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Життєві домагання особистості: монографія / [Т. М. Титаренко І. В. Лебединська, Н. В. Анікіна, О. Я. Кляпець та ін.; за ред. Т. М. Титаренко]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.

А. В. Хижняк,
м. Київ

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ЯК СІМЕЙНА ЦІННІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми взаєморозуміння як сімейної цінності; розглянуто функції та етапи взаєморозуміння.

Ключові слова: сімейні цінності, взаєморозуміння, контактна взаємодія.

Сім'я – соціальний інститут, в якому формується дитина, реалізуються її